

KARAMAN ARKEOLOJİ MÜZESİ'NDEN BRONZ GİYSİ APLİKLERİ*

Arş. Gör. Makbule EKİCİ
Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Arkeoloji Bölümü
makbule.ekici@gmail.com

Özet

Bu çalışmada Karaman Arkeoloji Müzesi'ne bağış ve satın alma yoluyla kazandırılan, bronz giysi apliklerinden bir grup tanıtılacaktır. Adak levhaları olarak da adlandırılan giysi aplikleri hem takı hem de koruyucu amaçlı kullanılmıştır. Aplikler genelde bronz kemerlerin kare, dikdörtgen ya da oval şekilde kesilerek tekrar kullanımı ile oluşturulmuştur ve kenarlarında kumaşa dikilmek üzere ip delikleri bulunmaktadır. Karaman Müzesi'ndeki örnekler dikdörtgen forma sahip olup üst kısmı düz veya dandane biçiminde kesilmiştir. Apliklerin üzerindeki bezemeler kazıma veya kabartma olarak yapılmıştır. Ayakta kadın ve erkek figürleri ile sadece baş ya da geometrik bezemeler kullanılan motifler arasındadır. Giysi aplikleri Urartu sanatının genel özelliklerini yansıttığından, bu parçalar Giyimli kökenli olmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Urartu, giysi apliği, adak levhası.

CLOTHING BADGES IN KARAMAN ARCHAEOLOGY MUSEUM

Abstract

In this study, a group of clothing badges that have been brought in Karaman Archaeology Museum by means of donation and purchase are going to be introduced. The clothing rosettes, which are also called offering plaques, are used both for the purpose of ornamentation and protection. Plaques are generally produced by cutting bronze belts in the shape of square, rectangular or oval for the second use and there are rope holes on their edges for sewing them on the cloth. Samples in the Karaman Museum are rectangular and upper sides are plain or indented. Decorations on the plaques are made as incised or reliefs by hitting from the back side. Standing women and men figures or just head and geometric decorations are seen on the plaques. Clothing badges are reflecting general features of Urartian art and they must be Giyimli-oriented.

Key Words: Urartian, clothing badges, offering plaque.

*Bu çalışma Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 11.02.2009 tarih ve 27151 sayılı izni ile Yrd. Doç. Dr. Ertekin DOKSANALTI tarafından yürütülen Selçuk Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü tarafından desteklenen 10401007 numaralı "Karaman Arkeoloji Müzesi Kataloğu" başlıklı proje kapsamında hazırlanmıştır. Bu projede çalışmama olanak sağlayan sayın Yrd. Doç. Dr. Ertekin DOKSANALTI'ya teşekkür ederim.

GİRİŞ

Bu çalışmada Karaman Arkeoloji Müzesi'ne 1972-1980 yılları arasında bağış ve satın alma yoluyla kazandırılan bronz giysi aplikleri¹ tanıtılacaktır.

Adak levhaları olarak da adlandırılan giysi aplikleri hem takı hem de koruyucu amacıyla kullanılmışlardır². Levha şeklinde düzenlenmiş olan bronz giysi aplikleri, kazıma veya arkadan vurarak kabartma tekniği ile süslenmiştir. Genellikle dikdörtgen şeklindeki apliklerin köşelerinde kumaşa ya da deriye dikilmek üzere ip delikleri bulunmaktadır. Çalışmaya konu olan bronz giysi apliklerinden Karaman Arkeoloji Müzesi'nde 4 adet yer almaktadır.

Giysi Aplikleri:

1- Ayakta betimlenen tanrı figürlü giysi apliği (Res. 1, Çiz. 1)

Müze Env. No: 1636

Yükseklik 14 cm, genişlik 8 cm.

Dikdörtgene yakın bir şekle sahiptir. Sivri bir kalemle kazıma tekniği ile yapılmıştır.

Ayakta, profilden betimlenen tanrı figürü üzeri işlemeli uzun elbise giymektedir. Başında tepesi ponponlu bir şapka vardır. Sağ elinde bir kap içerisinde dal³, sol elinde küreye benzer bir nesne⁴ tutmaktadır. Omzunun arkasında kanat⁵ (?) görülmektedir. Noktalı rozetler eser üzerinde doldurma motifleri olarak kullanılmıştır.

Van Müzesi'nde sergilenen benzer bir örnekte⁶ tanrı, aslan üzerinde betimlenmiştir, İtalya'daki özel koleksiyonlarda yer alan örneklerde ise tanrının arkasında koç olan benzerleri bulunmaktadır⁷.

2- Karşılıklı ayakta duran iki insan figürlü giysi apliği (Res. 2-3)

¹ Belli 2010: 374

² Özdem 2003: 248; Belli 2010: 387

³ Urartularda hayat ağacının stilize edilmesi ile palmet, kozalak, tomurcuk, rozet, yaprak şekilli kargı, dal, daire ve nokta gibi şekiller oluşmuştur (Belli 1982: 237). Hayat ağacının bazen kargı veya şamdan gibi stilize bir şekilde işlendiği de bilinmektedir (Özdem 2003: 148)

⁴ Metropolitan Müzesi'nde sergilenen bir madalyonda tanrı elinde benzer nesneden tutmaktadır (Belli 2010: 322)

⁵ Omuz arkasında yer alan bu tip motifler bazı araştırmacılar tarafından kanat olarak nitelendirilmiştir (Taşyürek 1975: 155); (Çilingiroğlu 1997:160, Res.98). Kellner bunların kanat mı sadak mı olduğu konusunda karar vermenin zor olduğuna, işlenişteki farklılığın özensiz işçilikten mi yoksa işlev farklılığından mı kaynaklandığına dikkat çekmektedir (Kellner 1982: 93). Ancak birçok örnekte görülen ve aşağı doğru çıkıntı yapan kısmın kanat figüründe bulunmayacağını söyleyen araştırmacılar da vardır (Ligabue-Salvatori 1978: 11). Bizim örneğimizde çıkıntı yapan kısım işlenmediği için kanat olarak nitelendirmek yerinde olacaktır.

⁶ Özdem 2003: 249

⁷ Ligabue-Salvatori 1978: Fig. 9

Müze Env. No 1637

Yükseklik 13 cm, genişlik 10 cm

Dikdörtgen şeklindeki apliğin üst kısmı dendane (girintili-çıkıntılı) biçimindedir. Figürler kazıma tekniğinde yapılmıştır.

Karşılıklı betimlenmiş ayakta iki insan görülmektedir.

Eserde sağ tarafta, cepheden betimlenmiş, ayakta duran uzun elbise giymiş bir erkek figürü görülmektedir. Başında ponponlu bir başlık bulunmakta ve kulak arkasında başlığın püskülleri sarkmaktadır. Üzeri çentiklerle bezenmiş olan başlığın altında kalan saçların bir kısmı alın üzerine düşmüştür. Sağ elinde fidan, sol elinde çanta tutmaktadır. Belinde kalın bir kemer yer almaktadır. Figürün gövdesi cepheden verilmekle birlikte ayaklar profilden verilmiştir.

Karşısında profilden betimlenmiş bir kadın üzeri bezemeli uzun bir elbise giymiştir ve başında örtü görülmektedir. Sol elini yukarı doğru kaldırmıştır ve ucunda sopa takılı alem tutmaktadır. Sağ elinde basık kutu şeklinde bir bakraç⁸ görülmektedir. Noktalı rozetler doldurma motifi olarak kullanılmıştır.

Eserin arka yüzü ise tamamen spiral bezekli motiflerle doldurulmuştur.

Eserde alt kenarda görülen sıralı delikler levhanın kumaşa ya da deriye dikilmesi amacına yöneliktir⁹. Bazı giysi aplikleri daha önce kemer olarak kullanılan bronz levhalardan kesilerek, ikinci kez kullanılmışlardır¹⁰. Aslında kemer olarak kullanılan bu levhanın ön ve arka yüzünde bezeme bulunması ikinci kullanıma işaret etmektedir.

3- Karşılıklı ayakta duran iki insan figürlü giysi apliği (Res.4)

Müze Env. No 1638

Yükseklik: 9.5 cm, genişlik 6.5 cm

Dikdörtgen şeklinde ve eksiktir. Kazıma tekniği ile bezenmiştir.

Profilden ayakta uzun elbiseli bir kadın (tanrıça ?) betimlenmiştir. Başu uzun bir örtü ile örtülüdür. Elinde ucunda sopa takılı dikdörtgen bir alem taşımaktadır. Diğer elinde şişkin gövdeli, çentiklerle yapılmış bir atribut bulunmaktadır. Bu atributun tespih yada dini törenlerde kullanılan bir nesne olabileceği ifade edilmesine karşın kesin değildir¹¹.

Eserde karşılıklı ayakta duran iki insan betimlenmiş olmasına rağmen kırık olduğu için ikinci figürün sadece dal tutan eli görülebilmektedir. Muhtemelen aralarında boynuzlu bir dağ keçisi duruyor olmalıydı ancak keçinin boynuzunun sadece bir kısmı görülebilmektedir.

⁸ Kadının elinde tuttuğu basık kutu şeklindeki bakraç M.Ö. 7. yy Urartu bakraçlarının karakteristik özelliğidir (Başaran 1981: 88).

⁹ Boardman 1963: 180; Kulaçoğlu 1990: 179

¹⁰ Özdem 2003: 250

¹¹ Kellner 1982: 94, Lev. 8-7

Benzer örnekleri Van Müzesi'nde¹² ve Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde¹³ sergilenmektedir.

4- İdol Şeklinde giysi apliği (Res. 5)

Müze Envanter No: 1639

Yükseklik: 9.5 cm, genişlik 6.5 cm

Dikdörtgen şeklindedir, arkadan vurularak kabartma şeklinde yapılmıştır. Boşlukların gelişi güzel kabartma noktalarla doldurulduğu levhada cepheden insan başı betimlenmiştir. Yüz, gözler ve burun kabartma olarak yapılırken, ağız kazıma ile belirtilmiştir.

SONUÇ

Urartu kale ve kentlerinin M.Ö. 7. yy. sonlarında İskitler tarafından yıkılması sonrasında halk taşınabilir eşyalarıyla birlikte dağlık bölgelere kaçarak saklanmışlardır. Bunlardan biri de Giyimli (Hırkanis) köyü ve çevresidir¹⁴. Giyimli günümüzde Van ilinin 68 km güneydoğusunda yer almaktadır (Harita 1).

1971 yılında Giyimli'de yapılan kaçak kazılar sonucu ele geçirilen ve Giyimli Definesi olarak adlandırılan çok sayıda bronz levha antikacılara ve değişik müzelere satılmıştır¹⁵.

Giyimli Definesi'nde yer alan bronz levhalar Urartu krallık sanatında görülen kale, silahla donatılmış piyade, savaş arabaları gibi sahnelerin aksine; toplumun ortak gereksinmelerini, özellikle ekonomik sıkıntılarını yansıtan halk sanatı örnekleri olarak kabul edilir. Levhalar üzerine betimlenen figürler sade biçimde çizilmeye çalışılmıştır¹⁶.

Giyimli levhaları üzerinde yapılan araştırmalar Urartu sanatında bütün tanrıların başlarında tek boynuzlu bir başlıkla ve bazen de kanatlı tasvir edildiklerini göstermiştir¹⁷. Karaman Müzesi'ndeki 1 numaralı giysi apliğinin üzerinde benzer betimleme görülmektedir.

Urartu sanatında insanlar genellikle profilden gösterilmiştir. Ancak Giyimli'de sanatçılar figürlerin baş, gövde ve bacaklarını cepheden vermekle birlikte, ayaklarını profilden verebilmiştir¹⁸. Karaman Müzesi'ndeki 2 numaralı örneğimizde görülen figürün işleniş şekli de Giyimli sanatçılarınıninki ile aynıdır.

¹² Özdem 2003:253

¹³ Kulaçoğlu 1990: 194, Lev. 10.4

¹⁴ Belli 2010: 386

¹⁵ Erzen 1972: 191

¹⁶ Özdem 2003: 250-252

¹⁷ Taşyürek 1977: 13

¹⁸ Özdem 2003:252

Giyimli levhalarında da gördüğümüz spiral bezekler¹⁹ aynı eserin arka yüzünde de karşımıza çıkmaktadır.

Karaman Müzesi'nde yer alan levhalar üzerinde doldurma motifi olarak noktalı rozetler kullanılmıştır. Levhalar üzerinde görülen bu noktalı rozetler, Urartu sanatı için yabancı olup; M.Ö. 8-7. yy. da Luristan bronzları üzerinde sık rastlanmakla birlikte Giyimli örneklerinde de karşımıza çıkmaktadır²⁰.

3 numaralı örnekte kadının elinde taşıdığı alem ilk kez Urartu'da Giyimli adak levhaları üzerinde görülmüştür²¹ ve yaygın olarak kullanılmıştır²².

Urartu saray ya da şehir sanatına göre ilkel sayılan idol biçimli örnekler gerçek anlamda halk dinini yansıtmaktadır²³. Bu tip betimlemeler Urartu sanatında adak levhalarında²⁴, at alınlığında²⁵, kült amaçlı ocaklarda²⁶ veya pektoral²⁷ üzerinde de görülmektedir. Bu tip idoller uzun süre yaygın olarak kullanılmakla birlikte Urartu krallığının yıkılmasından sonra da halk tarafından yapılarak kutsanmıştır²⁸. Karaman Müzesi'nde yer alan 4 numaralı eser de bu tip betimlemelere örnek teşkil etmektedir.

Karaman Müzesi'ndeki giysi apliklerinin yapım tekniği ve stil özelliklerinin Giyimli örnekleri ile birebir uyum içerisinde olması aynı bütünün parçaları olduğuna işaret etmektedir. Eserlerin Karaman Müzesi'ne geliş yılları Giyimli'de yapılan kaçak kazılardan sonra değişik müze ve antikacılara satıldığı yıllara denk gelmektedir. Tüm bu veriler; yukarıda ayrıntılı bir şekilde ele aldığımız, Karaman Müzesi bronz giysi apliklerinin büyük bir olasılıkla Giyimli kökenli olduklarını göstermektedir. Bir başka ifade ile bu bronz apliklerin Giyimli üretimi olduğunu söyleyebiliriz.

¹⁹ Arka yüzde kullanılan spiral bezekler Adana Müzesi'nde bulunan Giyimli bronz definesine ait bir levha üzerinde de görülmektedir (Erzen 1972: Fig. 41.)

²⁰ Erzen 1972: 210

²¹ Taşyürek 1978: 217

²² Taşyürek 1975:155

²³ Belli 1981: 40

²⁴ Kellner 1982: Lev. 6-6

²⁵ Erzen 1972: Fig. 38-39; Özgen 1984: 136, Fig. 11

²⁶ Işıklı 2009: 342

²⁷ Kellner 1977: Lev. 8

²⁸ Belli 1981: 40-41

RESİMLER ve HARİTA

Resim 1

Resim 2

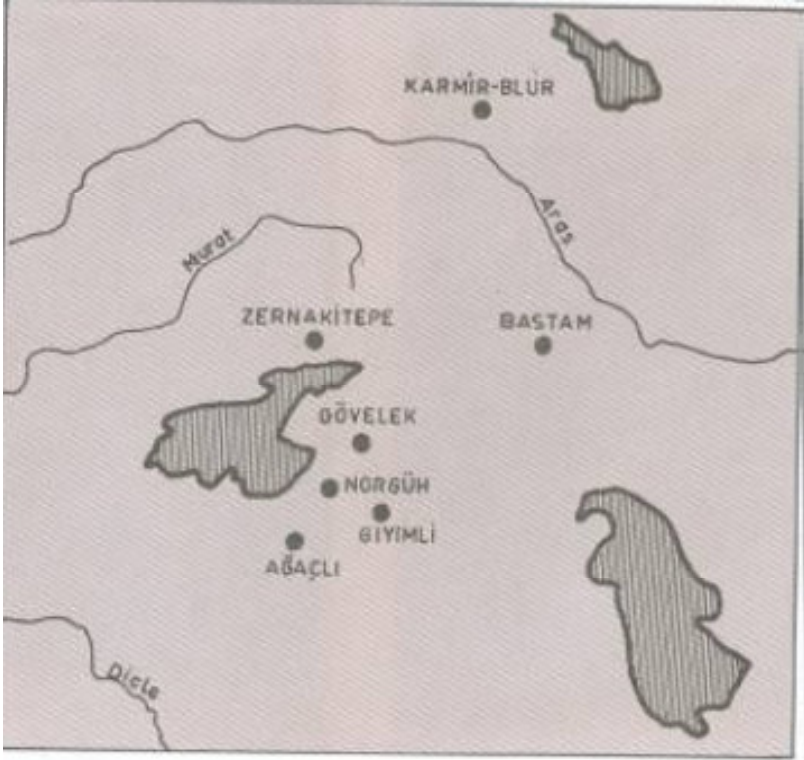
Resim 3

Resim 4

Resim 5

Harita 1

KAYNAKÇA

- BAŞARAN Sait, (1981), "Van Bölge Müzesi'nden İki Urartu Bakracı" Anadolu Araştırmaları, S. VII, s. 79-92.
- BELLİ Oktay, (1981), "Urartularda Totemcilik Sorunu", Anadolu Araştırmaları, S. VII, s. 29-48.
- BELLİ Oktay, (1982), "Urartularda Hayat Ağacı İnancı" Anadolu Araştırmaları, S. VIII, s. 237- 247.
- BELLİ Oktay, (2010), Urartu Takıları, İstanbul, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu.
- BOARDMAN John, (1963) "Ioinian Bronze Belts" Anatolia s. VI, s. 179-189.
- ÇİLİNGİROĞLU Altan, (1997), Urartu krallığı, Tarihi ve Sanatı, İzmir, Universal.
- ERZEN Afif, (1972), "Giyimli Bronz Definesi ve Giyimli Kazısı", Belleten, C. XXXVIII, S. 150, s. 191- 213.
- IŞIKLI Mehmet, (2009), "Erken Transkafkasya Kültüründe Din ve Dini Aktiviteler ile Kült Objelerine Yönelik Genel Bir Değerlendirme" Altan Çilingiroğlu'na Armağan Yukarı Denizin Kıyısında Urartu Krallığı'na Adanış bir Hayat, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat.
- KELLNER H. Jörg, (1977), "Pectorale aus Urartu", Belleten, C. XLI, S. 163, s. 481-493.
- KELLNER H. Jörg, (1982), "Gedanken zu den Bronzenen Blechvotiven in Urartu", Archaeologische Mitteilungen Aus Iran, Band 15, s. 79-105.
- KULAÇOĞLU Belma, (1990), "Urartu Adak Levhaları", Anadolu Medeniyetleri Müzesi 1989 Yıllığı, s. 176-197.
- LIGABUE Giancarlo-SALVATORI Sandro, (1978), "Oriental Bronzes in Private Collections in Venice", Rivista Di Archeologia, Anno I, Fascicoli 1-2, s. 7-22.
- ÖZDEM Filiz, (2003), Urartu: savaş ve estetik, İstanbul, YKY.
- ÖZGEN Engin, (1984), "The Urartian Chariot Reconsidered: II. Archaeological evidence, 9th-7th centuries B.C.", Anatolica Annuaire International Pour Les Civilisations de L'asie Anterieure, s. XI, s. 91-154.

TAŞYÜREK O. Aytuğ, (1975), “Some Inscribed Urartian Bronze Armour”, Iraq, s.XXXVII, s. 151-155.

TAŞYÜREK O. Aytuğ, (1977), “The Urartian Bronze Hoard from Giyimli”, Expedition, S. 19/4, s. 12-20.

TAŞYÜREK O. Aytuğ, (1978), “Giyimli Adak Levhaları” Belleten, C. XLII, S. 166, s. 201-220.